

ACHTSTE HOOFDSTUK.

OVER DE RAMPEN VAN DEN DERTIGJARIGEN OORLOG.

Onmiddelijk op den Spaanschen krijg volgde de dertigjarige oorlog, (*) die in 1618 zijn begin nam en in 1648 bij den Munsterschen vrede eëndigde.

Ondanks alle aangewende moeite, heb ik nergens een dagverhaal, van hetgeen in dien langdurigen oorlog in het graaffchap Bentheim voorgevallen is, kunnen vinden. De lezer zal zich dan met het volgen-

(*) Deze oorlog werd tusfchen den keizer, den koning van Spanje en de Roomsche Catholijke Rijksftanden aan de eene zijde, en tusfchen den koning van Frankrijk, den koning van Zweden en de Protestantfche Rijksftanden aan de andere zijde, gevoerd. Het vuur des oorlogs brak eerst in Bohemen uit, waar men, ondanks den bekenden Majesteitsbrief of de plegtige verzekering, door keizer RUDOLF den II, den protestanten in Bohemen, Moravien, Slesien, enz., den 11 Junij 1609, nopens de vrije uitoefening van hunnen Godsdienst gegeven, hen van deze vrijheid beroofde. De Standen van Bohemen werden hierdoor zoo verbitterd, dat zij de keizerlijke gezanten 1618 te Praag uit het venster wierpen, en den keurvorst FREDERIK van den Paltz tot koning van Bohemen verkozen, die echter, in het jaar 1620, op den witten berg voor Praag, den slag en te gelijk de kroon van Bohemen weder verloor. Het vuur des oorlogs verspreidde zich weldra door geheel Duitschland, en werd eerst in 1648 door den vrede te Munster gebluscht.

de, herwilt ik uit oude papieren verzameld, heb-
moeten vergenoegen.

Ons vaderland was in die dagen bij afwisseling,
door de Keizerlijke, Zweedsehe, Lunenburgsche en
Hesische troepen, bezet, die de steden belegerden en
innamen, en de grootste verwoestingen aanrichtten.
De steden Schutterop, Noordboorn en Nieuwenhuis
werden niet alleen van hare vestingwerken, maar
ook van hare welvaart, beroofd. Het kasteel te
Lage werd geslecht, waarvan RICHAARD het yplgende
verhaal:

„ Anno 1626 in Julio heeft zyn Gn. Graef Ernst
„ Casimir den Heere Caspar van Eufum, Heer van
„ Nyendorp, Drott tot Covorden in der Landschap
„ Drenth, Overste, met een partye volcks en yghen
„ schut gefonden naet het Hays te *Lage gelinghen*
„ *in de Graeffschap Bentheim*, (*) waarop Spaens
„ garnisoen lagh, onder 't commando van den Hee-
„ re van *den Keteler* en waer uit seer groote en
„ gedurige excursien geschieden in de naburige
„ Nedarlandse Provintien: Welck Hays den den
„ Heere van *Nyensart* heeft inghenomen en mer ee-
„ nige tornen buskruydt gelegd in de kelders, laeten
„ in de lache vliegen.”

Vele Ingezetenen verlieten hun vaderland, om van
den vreesfelijken last der inkwartiering en den contri-
bucie bevrijd te blijven. In het jaar 1624, wasmer

(*) *Lage* behoorde alzoo in dien tijd tot het graffschap
Bentheim.

de oorlog nog maar zes jaren geduurd hield; stonden reeds vele huizen te Nieuwenhuis Jedig. Daar nu de overige burgers hierdoor nog meer gedrukt werden, zoo kregen de burgemeesters, door een grafelijk Rescript van den 17 Junij, bevel, eene wekelijksche schatting op de uitgewekenen te leggen, en, bij wanbetaling, hunne ledige huizen en verlatene gronden, daarvoor aan te tasten. Dit bevel werd herhaald den 25 October 1625.

De Luneburgers, Zweden, Hessen en Keizerlijken vorderden (elke mogendheid afzonderlijk) eene zware contributie, waarvan maandelijks eene bepaalde som moest opgebracht worden. Deze schattingen zijn, onder den naam van *Teklenburgsche*, *Osnabruksche* en *Rheinsche* contributie, bekend, en werden met de uiterste gestrengheid ingevorderd. Hoe groot de som is, welke het graaffchap, in die dertig jaren, aan bovengenoemde Mogendheden betaald heeft, kan ik niet bepalen. Het volgende heb ik uit de stads papieren te Nieuwenhuis verzameld:

Nadat de Keizerlijken reeds, in het jaar 1628, eene contributie onvangen hadden, moest het graaffchap, in het jaar 1631, de Osnabruksche en Teklenburgsche contributie betalen. De drie steden moesten tot de eerste maandelijks 62 Rijksd.
tot de laatste 31 Rijksd.
bijdragen. In hetzelfde jaar vorderden de Keizerlijken van de 3 steden maandelijks 150 Rijksd.

In 1632 waren, 3 keizerlijke regimenten, ten laste van

van de graaffchappen Bentheim, Teklenburg en Steinfurth; als: het regiment van *Leutersam*, *Wartenburg* en *Ohr*. Vervolgens werden gemelde graaffchappen, met de compagnie van *Marschalk* te voet, die van *Simmern* te paard, en met het geheele regiment van *Westerholt*, bezet. Daar de schattingen, tot onderhoud dezer troepen, zoo spoedig niet konden bijgebracht worden, zag zich de graaf, ARNOLD JOOST, genoodzaakt, meer dan 32000 Rijksdaalders op zijne tafelgoederen op te nemen.

In 1633 moesten de drie steden, tot de Hessische contributie, maandelijks betalen 160 Rijksd., en daar zij hiermede achter bleven, zoo kregen zij militaire executie, welke eenen der kloostergeestelijken van Frenswegen (*) en den regter van Noordhoorn opligte en naar Koesfeld voerde, waar deze heeren, onder belofte van binnen 4 dagen vier duizend Rijksdaalders te zullen betalen, ontslagen werden.

Aan den vestingbouw te Rheine moesten, in dit jaar, alle dagen 60 man uit het graaffchap Bentheim arbeiden, en de ingezetenen waren tevens verplicht, eene aanzienlijke hoeveelheid levensmiddelen, in het Hessisch leger te Rheine en te Ahuizen, te leveren.

In ditzelfde jaar moesten bovengenoemde drie steden tot de contributie, door den keizerlijken oversten, baron VON KETTLER, uitgeschreven, maandelijks betalen 200 Rijksdaalders.

In 1634 moest het graaffchap Bentheim maande-

M

lijks

*) HERMAN RAIMUNDL.

lijks aan de keizerlijken betalen 1200 Rijksd. De overste VON KETTLER dreigde, in de maand April van dat jaar, wegens de achterstallige bijdragen, de grafelijke meubelen, van het slot te Steinfurth, te zullen wegvoeren. Er werd derhalve, van elk boeren erf, eene buitengewone afgave van *twee* Rijksd. gevorderd, en van de kotters en burgers eene bijdrage, naar evenredigheid van hunne bezittingen, geëischt; welke buitengewone schatting van de maandelijksche contributie konde afgetrokken worden, moettende de wekelijksche belasting haren gang gaan. Ook vorderde de overste VON KETTLER, te Steinfurth zijn verblijf houdende, in dit jaar, van de stad Nieuwenhuis, voor zijne ruitery, 200 mudden haver en meer dan 20 voeders hooi.

In 1635 voerden de Zweden den ambtman van Wietmarschen, wegens de achterstallige contributie, als gijzelaar weg. Van den 1 Oct. tot het einde des jaars moest het graafschap, tot de Rheinsche contributie, betalen 2188 Rijksdaalders.

In 1637 moesten alle maanden 1000 Rijksd. aan den kommandant van Meppen betaald worden. Voorts moest het graafschap, tot onderhoud der lijfkompanie van den keizerlijken generaal wachtmeester, vrijhoer van Wehlen te Rheine, en van eene kompanie te voet te Nieuwenhuis, gelijk ook ter bekostiging van den generalen staf, maandelijks *twee duizend negen honderd Rijksdaalders* opbrengen, waartoe de stad Schutterop 78, Noordhoorn 58, en Nieuwenhuis 64 Rijksdaalders moest bijdragen. In

In de maand Juli des jaars 1638 bedreigde de overste luitenant WERSSE het graafschap met eene zware executie, welke echter, door bemiddeling van den secretaris KANTZLER en deszelfs fiellige befofte, dat niet alleen in twee dagen 100 Rijksd. voor elke kompagnie zouden geleverd, maar dat ook 1000 Rijksd. op de restanten zouden betaald worden, afgewend werd. De steden werden derhalve, door een rescript van den 30 Julij, aangemaand, hunne bijdragen sijn te voldoen, gelijk ook de geregten Ulzen en Emmelenkamp, die tevens aan de betafing der nog schuldige restanten van de uitgezette 2400 Rijksd. herinnerd werden.

In dit jaar betaalden de drie steden, voor de laatste maand, 300 Rijksd. Hoe veel zij in de vorige maanden betaald hebben, vind ik niet aangeteekend. (*)

In 1639 betaalde het graafschap, voor de maand April, aan de keizerlijken vier duizend Rijksd.

M 2

In

(*) Uit volgende tabelle zal de lezer kunnen opmaken, hoe hoog de onderscheidene geregten, tot eene maandelijke schatting, aangeflagen waren.

Tot eene contributie van 2188 Rijksd., in 1635 uitgeschreven, betaalden de drie steden maandelijks . 218 Rijksd.

Het gereg Schutterop	525	—
Dorp en kerspel Ulzen	525	—
Emmelenkamp	390	—
Noordhoorn	290	—
Veldhuizen	190	—
Wietmarfchen	50	—

2188 Rijksd.

In 1640 werden voor de maand Mei, weer *vier* duizend Rijksd. geëischt, waartoe het geregt Ulzen 690 Rijksd. moest bijdragen. Daar dit geregt intuschen, zoo als in het grafelijke rescript gezegd wordt, geruineerd was, zoo zouden, op order van den generaal wachmeester VON VEHLEN, van deze 690 Rijksd. 200 Rijksd. kunnen afgetrokken worden. De stad Nieuwenhuis betaalde hiertoe 144 Rijksd.; of het graaffchap, indeze beide jaren, elke maand, zoo veel betaald heeft, kan ik, bij gebrek aan narigten, niet bepalen. Maar het komt mij, daar de som van de maand April 1639 met die der maand Mei 1640 gelijk staat, niet onwaarschijnlijk voor.

In dit jaar had de stad Nieuwenhuis, wegens de achterstallige penningen, militaire executie van de keizerlijken. Van de contributie aan de Zweden, in de volgende jaren, tot aan den vrede in 1648, betaald, heb ik volgende specifieke lijst gevonden:

Het graaffschap Bentheim heeft aan de Zweden betaald:

In het jaar 1640		1641.	
	Rijksd.		Rijksd.
In Junij . . .	400	In Januarij . . .	400
Julij . . .	400	Februarij . . .	800
Augustus . . .	400	Maart . . .	800
September . . .	400	April . . .	600
October . . .	400	Mei . . .	400
December . . .	400	Junij . . .	500
			In

	Rijksd.		Rijksd.
In Julij . . .	500	In November . . .	300
Augustus . . .	500	December . . .	300
September , . .	400	1646.	
October . . .	400	In Januarij . . .	900
November . . .	400	Februarij . . .	400
December . . .	400	Maart . . .	600
1643.		April . . .	600
In Januarij . . .	600	Mei . . .	400
Februarij . . .	600	Junij . . .	400
Maart . . .	600	Julij . . .	400
April . . .	600	Augustus . . .	500
Mei . . .	600	September . . .	500
Junij . . .	600	October . . .	400
1644.		November en De-	
In October . . .	500	cember zijn van	
November . . .	500	<i>Minden</i> uitgeschre-	
December . . .	500	ven.	
1645.		1647.	
In Januarij . . .	300	In Januarij . . .	900
Februarij . . .	300	Februarij . . .	900
Maart . . .	300	Maart . . .	900
April . . .	300	April . . .	900
Mei . . .	300	Mei . . .	800
Junij . . .	300	Junij . . .	2000
Julij . . .	300	Julij . . .	2800
Augustus . . .	300	Augustus . . .	300
September . . .	300	September . . .	1300
October . . .	300	October . . .	400

	Rijksd.		Rijksd.
In November	1400	In Februarij	1200
December	1200	Maart	2400
1648.		April	1200
In Januarij	1200	Mei	1500

Uit deze opgave der maandelijksche schattingen, zal de lezer zich een denkbeeld van den treurigen toestand des Graaffschaps Bentheim, in die jaren, kunnen vormen. Het is niet te verwonderen, dat de inwoners zich dikwijls in de volstrekte onmogelijkheid bevonden, de gevraagde sommen op te brengen. Op het stadhuis te Nieuwenhuis vindt men een geheel pakket papieren, die alleen uit aanmaningen tot betaling der achterstallige maandelijksche contributie bestaan. De regters, burgemeesters, en zelfs de predikanten, werden dikwijls, wegens de achterstallige bijdragen, gearresteerd en weggevoerd. Zoo was b. v. de regter van Veldhuizen, in het jaar 1634, met andere ingezetenen van het graaffschap, gearresteerd, en er kwam een grafelijk bevel, dat ieder burger zijne restanten, wanneer hij die niet *collecteren* konde, zoude opnemen, opdat de gevangenen, toch eindelijk mogten ontslagen worden. De predikanten JAKOBUS VOCKING (*) te Ohrie, LUCAS SPORK te Veld-

(*) „ Deze JACOBUS VOCKING, werd in de plaats van zijnen overledenen vader, in het jaar 1624, van het sticht „ *Leden*, in het graaffschap Teklenburg, herwaarts beroepen. Men zie G. A. RUMP, *Hist. Beschreibung der Graaffsch. Teklen-*

Veldhuizen en GERHARDUS PERIZOWUS te Ulzen, werden, door de soldaten, wegens de achterstallige contributie, naar Rheine gevoerd, en zoo lang gevangen gehouden, tot dat zij voor hunne gemesoten betaald, of voor de schuldige contributie borgtoeg gesteld, hadden. De predikant voornam te Onne nam voor zijne eigene rekening zoo Rijksd. op, welke eerst lang na zijnen dood, op herhaalde aanmaningen van de Clasfis en den Overkerkeraad, aan zijn oorspronkelijk naam, weer betaald zijn geworden.

Geen wonder derhalve, dat de regters en burgermeesters in de verzoeking geraakten, het land te verlaten, en zich door de vlugt aan de dagelijks toenemende verdrukking te onttrekken, waarvan zij, door een nadrukkelijk bevel van graaf ARNOLD JOOST, van den 4 Augustus 1634, afgemaand werden. Geen wonder ook, dat de predikanten de eerste gelegenheid, ter verplaatsing, gretig omhelsden, en dat de eene gemeente na de andere vakant werd. Twee predikanten: D^o. NEANDER van Bemheim en HOEDT van Ulzen, vertrokken, zonder hunne dimissie gevraagd te hebben, de eerste naar Lochem, de laatste naar Zelhem. (*)

M 4

Be-

lenburg, bladz. 70: Hij overleed aan de pest, in het jaar 1640. *Clasf. Protokol.*

(*) De graaf gaf, door een Rescript van den Overkerkeraad van den 27 September 1637, zijn ongenoegen daarover te kennen, waarin onder anderen gezegd wordt, dat twee predikanten zijne Hooggrafelijke genade, *den stok als 's wa-*

11,

Behalve de zware schattingen, welke van de ingezetenen geëischt werden, moesten zij de troepen, die dikwijls geheel uit paardevolk bestonden, op hunne kosten onderhouden. Zoo werd b. v. in het jaar 1634 het graaffchap Bentheim, met vier eskadrons Luneburgsche ruitery bezet; waaraan het geregt Schutterop wekelijks 74 mudden haver en 1122 pond hooi, het geregt Ulzen even zoo veel, en andere geregten naar evenredigheid leveren moesten.

Dikwijls waren de ingezetenen op het platte land, aan de mishandelingen van stroopende benden, blootgesteld. Om roof en plundering te beletten, kregen de regters en burgemeesters, den 27. Aug. 1633, een grafelijk bevel, dat in het dorp of in de boerschap, waar geplunderd werd, de klok zoude aange trokken of de trommel geroerd worden, en dat op dit signaal de naburige ingezetenen gewapend te hulp snellen, de plundersaars vervolgen en gevankelijk na Bentheim voeren zouden. Daar dit middel ter beveiliging van den eigendom intusfchen, dikwijls gevaarlijk was, zoo verzocht de graaf om sauvegardebrieven, welke ook van alle krijgvoerende magten gegeven werden. In het stads archief te Nieuwenhuis vindt men nog eenen beschermbrief van den keurvorst van Beijeren, CARL LODEWIJK, d. d. Wefel den

re, voor de deur gezet hadden, en dat het getrouwe zielzorgers niet betaamde, zich door een troebel wolkjen te laten verschrikken, veel minder, om *liederlijk gewin*, hunne gemeenten te verlaten.

den 31 Mei 1638, van den keizerlijken Veld-Maarschalk, WILHELM, *Baron van Lamboy*, uit het hoofdkwartier te Emsburen, van den 17 Sept. 1647, en van den Zweedschen generaal der kavallerie en gouverneur van Bremen en Verden, HANS CHRISTOPH *van Königsmark*, uit het hoofdkwartier bij Rheine, van den 11 Sept. 1647.

De armoede der ingezetenen was, door al dien druk, tot het hoogste toppunt geklommen, waartoe de onvruchtbare jaren van 1630 en 1631 ook het hunne toebragten. (*)

Om slechts een enkele staal daarvan te geven, merke ik aan, dat de gemeente van *Ohne*, niet in staat was, de afgebrande predikants woning weer op te bouwen, wordende D°. LOHMAN, in plaats van D°. VOCKING, van Gildehuis herwaarts beroepen, genoodzaakt, in het jaar 1650, uit zijne eigene middelen, een nieuw huis te bouwen. †)

In het jaar 1657 verzocht hij, de bemiddeling van
M 5 de

(*) Volgens PICARDT, werd het schepel rogge toen in Drenthe verkocht voor *f* 4 - 10, Chronijk van het Landschap Drenthe, bladz. 251.

†) Een opschrift boven de deur der predikants woning te Ohne luidt dus:

„ Dum nequeunt reparare mihi aedes parochiales, infelix „ propriam cogor habere domum. Dat is: daar de gemeente buiten staat is, mijne predikants woning te herstellen; zoo word ik ongelukkige genoodzaakt, mijn eigen huis te hebben.

de Clasfis, ter restitutie van zijn verschoot, daar hij dit zoo min, als de, door zijnen voorganger VOCKING, ter reparatie van het oude huis, aangewende penningen, van de gemeente krijgen konde.

De Godsdienst was in het diepst verval geraakt: de kerken waren in eenen desolaten staat — de predikantshuizen bijna onbewoonbaar — de traktementen bleven achter — de vergaderingen der predikanten konden van 1632 tot 1640 niet geregeld gehouden worden, daar niemand, zonder gevaar, zich van huis begeven durfde. (*) De zedeloosheid nam van tijd

(*) In het Clasfis Protokol vind ik aangeteekend, dat de vergadering van de Clasfis te Ohne, den 27 September 1627, door eene menigte Spaujaarden, welke onverwacht in het dorp kwamen, en de ingezetenen noodzaakten, met hunne goederen, in de kerk te vlugten, gestoord werd.

Er is nog eene dankpreek van GERHARD PERIZONIUS, pred. te Ulzen, voorhauden, onder den titel: *Dankpredigt über die Erlösung von der sieben und zwanzig jährigen Gefängnis, womit unser liebes Vaterland, die Graffschaft Bentheim in 's gemein und das Gericht Ulzen, insonderheid, elendig ist gepresst worden, gehalten in der Christelichen Gemeine zu Ulzen, am 2ten März 1651 gedruckt zu Amsterdam bey N. von Ravestein 1651.*

In deze preek, naar aanleiding van Judic. V: 1, 2. zegt de Leeraar:

„ Behalve de inkwartiering, leden wij vreesfelijk door de „ brandschattingen. Wanneer wij, den opgelegden Inst, aan „ geld of aan voeragie, niet ter bestemder tijd op de be- „ paalde plaats bezorgden, maar daarmede terug bleven „ het welk fomtijds wegens de heerschende wanorde, maar „ meest

tijd tot tijd toe, de openbare Godsdienst werd niet alleen van velen verwaarloosd, maar dikwijls, door openbare drinkgelagen, in de nabijheid der kerk, gestoord;

„ meest wegens het onvermogen der Ingezetenen gebeurde,
 „ (daar ons land, door dezen langdurigen oorlog, zoo kaal
 „ werd als Egypten, ten tijde, toen de sprinkhanen het
 „ bedekt en alles, wat groen was, op het veld en op de
 „ boomen verteerd hadden) dan werden terstond soldaten,
 „ uit de respectieve guarnizoenen gezonden, die ons ellendig
 „ behandelde. Dikwijls hadden wij de executie van
 „ onderscheidene guarnizoenen en wel van beide krijgvoerende
 „ partijen, twee maal op eenen dag; ook wel zeven
 „ maal binnen acht dagen. Dan ging het ons, gelijk Job,
 „ toen eerst de Arabieren kwamen en zijne runderen en
 „ ezellinnen roofden en spoedig daarna de Chaldeen, zijne
 „ kemelen wegdreven. De eene partij roofde onze paarden,
 „ schapen en runderen. De andere nam, man,
 „ vrouw en kinderen, kleederen en huisraad en wat men
 „ verder vinden en wegvoeren konde, mede. De gevangene
 „ ne werden naar de guarnizoenplaatsen gevoerd en velen
 „ in de blokhuisen gezet, waar hun het lagchen wel ver-
 „ gaan wilde.

„ Ik herinner mij nog zeer goed, hoe eenige mijner toehoorders,
 „ als ik op dringend aanhouden, verscheen, om hen tegen betaling van eene som gelds, uit de harde gevangenschap van twintig weken, te verlossen, van blijdschap verstomden en over het lijden, hetwelk zij uitgestaan hadden, als kinderen weenden.

„ Wij waren in gestadige vreeze, gevangen genomen, geslagen en beroofd te worden. Wij waren onveilig, zoo binnen als buiten onze woningen. Wij konden niet van
 „ de

stoord; zoodat de predikanten bij herhaling de bitterste klagen aan den overkerkeraad en door dezen aan den landbeer brengen, en er op aandringen moesten, om door eene gestrengte politie het zedebederf te keer te gaan. (*)

In het jaar 1648 ging eindelijk de dageraad des
vre-

„ de eene stad tot de andere, van het eene dorp of van
„ de eene boerschap tot de andere komen, zonder vrees,
„ van onder de snaphanen te vallen, uitgetrokken en mis-
„ handeld te worden. Vele mannen bragten met vrouw en
„ kinderen, dagen en nachten, achter heggen, in sloten of
„ in woeste huizen door. Andere trokken, met vrouw en
„ kinderen, bij nacht over de grenzen, om eene schuil-
„ plaats, in naburige landen te zoeken. Men was een
„ tijd lang zoo onveilig, dat brave en eerlijke menſchen,
„ in hunne eigene huizen niet met vrede sterven konden,
„ maar tot het gemeene hospitaal de toevlugt nemen moes-
„ ten, om daar den geest te geven. Dikwijls konden wij
„ onzen godsdienst, zelfs op hooge Feestdagen, zonder
„ stoornis, wegens de invallende *executanten*, niet verrig-
„ ten. Vaak werden wij verhinderd, onzen dierbaren
„ overledenen, de laatste eer, volgens Christelijk gebruik,
„ te bewijzen.

„ Meer proeven van deze ellende mag ik niet verhalen.
„ Jonge lieden! wilt gij er meer van weten, vraagt uwe
„ ouders, die kunnen u vertellen, wat zij beleefd heb-
„ ben.”

(*) De oorlog is voor de zedelijkheid altoos nadeelig ge-
weest, gelijk wij zulks bij ervaring geleerd hebben. Moge
de vrede van onze dagen een erfdeel der laatste nakome-
lingſchap zijn?

vredes op, en Bentheims inwoners ademden, met hunne Duitsche broeders, weer vrij.

In dat altoos gedenkwaardig jaar, en wel op den laatsten dag van hetzelfde, had er echter nog eene hoogst onaangename gebeurtenis, in het graaffchap Bentheim, plaats.

Den 31 December 1648 wilde een afgedankt regiment ruitery, onder kommando van eenen oversten, die zich graaf WOLBRIG noemde, met geweld de winterkwartieren in het graaffchap nemen. Graaf ERNST WILHELM liet, om dit te beletten, al zijne boeren, onder aanvoering van de regters en voogden, bijeen komen. In het zoogenaamde *Bimolter broek*, tusfchen Noordhoorn en Veldhuizen, stelden zich deze in slagorde. De vijandelijke kavallerie viel op hen aan, en dreef de boeren, van welke verfcheidene nedergesabeld werden, op de vlugt. Een boeren tamboer roerde intusfchen, nadat het slagveld reeds verlaten was, zonder ontvangen bevel, den trommel, om de verftrooide manfchappen zijner boerschap te verzamelen. Hierdøor werd de overfte WOLBRIG in den waan gebragt, dat de vijand, verfterking ontvangen hebbende, nog eenmaal zijne kans wagen wilde. Hij liet derhalve, fchoon meester van het slagveld zijnde, tot den aftogt blazen, en nam, op Wietmarschen trekkende, zijne winterkwartieren in het Munstersche.

Het graaffchap werd alzoo, door eenen trommel-flager, van deze ongenoodigde gasten bevrijd, en voor

ver-

vermeerdering zijner reeds zoo hoog geklommene schulden bewaard. (*)

Nadat het graaffchap eenige jaren rust genoten had, werd dezelve, in het jaar 1672, door CHRISTOPH BERNARD VAN GALEN, bischop van Munster, weder gestoord. Deze nam met de talrijke armee, ter overering van Koevorden en Groningen bestemd, zijnen marsch door het graaffchap, en behandelde hetzelfde niet als een neutraal, maar als een vijandelijk land.

Den 3 Julij. 1672 vorderde hij, tot het opwerpen van batterijen voor Koevorden, 500 arbeiders, uit het graaffchap Bentheim. Den 11 Julij werd deze vesting, welke in géenen behoorlijken staat van verdediging was, en welker voormalige kommandant (†) aan

(*) De overlevering heeft van dezen strijd tuschen graaf WOLBRIG en de Bentheimfche boeren, nog het één en ander bewaard; b. v. men verhaalt, dat de ingezetenen des kerspels Ulzen, welke op het ijs gevlugt waren, in den waan van daar veilig te zijn, het grootste verlies geleden hebben; dat echter de Emmelenkampers, welke zich op den raad van eenen ouden krijgsman, achter wallen en heggen gelegerd hadden, uit deze verschanfing, menig gelukkig schot gedaan hebben; dat een ruiter in vollen ren op den regter van Ulzen aankomende, en dezen, onder de ijsfelijste vloeken met eenen zekeren dood bedreigende, in dat oogenblik, door eenen boer uit het kerspel Ulzen van het paard geschoten zij, en dat de regter daarvoor zijne dankbaarheid aan dien boer getoond hebbe, door hem, gedurende zijn leven, des zondags eene vrije tafel aan zijn huis te geven.

(†) W. VAN BROERSMA.

aan den bischop, de zwakke plaatsen verraden had, bij kapitulatie ingenomen. In den nacht van den 29 op den 30 December d. j. werd dezelve bij verrassing, door den lieutenant kollonel EBERGEN, heroverd. De Hollanders, welke de vluggende Munsterschen tot Nieuwenhuis vervolgden, bragten, door plundering en brandschatting, de stad eene schade van 500 Rijksd. toe.

In den zomer van 1673 zocht de bischop Koevorden weer in zijne magt te brengen. Hij overfroomde het graaffchap met zijne benden, en liet, bij het huis Gramsbergen, eenen dam door de Vecht zetten, welke vier uren in omvang en zeven sterkten had, om den loop der Vecht te stremmen, en alle van Koevorden komende wateren op te houden, ten einde daarmede de stad te overstroomen, de wallen te vernielen, de batterijen onbruikbaar te maken, en de bezetting den toevoer van levensmiddelen af te snijden. Duizenden van menschen werden uit het Munsterland, het graaffchap Bentheim en Overijsel, met wagenen en paarden, geprest, om aan dezen dam te arbeiden. Alle watermolens in de Vecht en Dinkel moesten zoo lang stil staan. De dijk gereed zijnde, werden de molen schuttingen opgehaald, en al het land tuschen Koevorden en Gramsbergen, stond weldra onder water, en vertoonde eene golvende zee. Men hield, in schuiten en pontons, somtijds kleine watergevechten, en de vesting geraakte in zoodanigen nood, dat generaal RABENHAUPT be-

flood,

floot, haar gewapender hand te ontzetten. De plasregens, welke in de maand September vielen, gepaard met hevige winden, ontfloegen hem echter van deze moeite. De dijk, die zoo veel arbeid gekost had, brak door en Koevorden was gered. Hoe veel het graaffchap in dezen Munsterschen oorlog geleden hebbe, kan de lezer daaruit opmaken, dat men in het jaar 1677, in de kleine stad Nieuwenhuis, *zeventig* huizen telde, welke door de Soldaten verbrand of verwoest, of door de eigenaars verlaten waren, of welker inwoners door den krijg zoodanig verarmd waren, dat zij geene inkwartiering konden dragen.

NE-